

особи, а його дії засновані на презумпції закону, який вважає ці дії діями юридичної особи.

Бредіхіна В. Л.,
*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри
екологічного права*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Сьогодні серед визначальних чинників, що безпосередньо впливають на екологічний стан територій, навколишнього природного середовища, здоров'я громадян, продовольчу безпеку, регіональний та місцевий розвиток, визнається глобальна зміна клімату. Її прояви, як правило, мають негативні наслідки, які не можуть ігноруватися в процесі стратегічного планування та реалізації державної екологічної та аграрної політики, розвитку регіонів та територіальних громад.

Очевидно, що зміна клімату становить потенційно серйозну загрозу для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення ризиків різного рівня, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням населення продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиків для життя й здоров'я людей. Водночас міжурядова група експертів з питань зміни клімату визначає сільське господарство як один з найбільш уразливих до зміни клімату секторів економіки та визнає важливу роль заходів з адаптації для мінімізації можливих збитків [9, с.4]. Так, серед основних загроз на території України, викликаних змінами клімату, в галузі сільського господарства та виробництва харчової продукції виділяють втрати врожаю через збільшення частоти повеней, необхідність інтенсивного зрошення влітку, поширення процесів опустелювання, виникнення несезонних заморозків та збільшення амплітудних коливань температури, зміни режимів дозрівання сільськогосподарських культур та підвищення їх вразливості до ураження шкідниками [1].

За даними спеціальних досліджень, викликані глобальними змінами клімату підвищення середньої температури та нерівномірний розподіл опадів в цілому може призвести до істотної трансформації переважної частини кліматичних і сільськогосподарських зон України. Слід зазначити, що найбільш помітним наслідком зміни клімату буде не стільки поступове потепління, скільки зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ: сильні посухи, надзвичайні спекотні дні або навпаки – повені, шторми, урагани тощо. Зміни екосистем можуть поставити під загрозу існування всього агропромислового комплексу України через те, що зміняться агрокліматичні умови вирощування різних сільськогосподарських культур, що може вплинути на їх врожайність та якість.

На сьогодні офіційно визнано, що низька здатність країн адаптуватися до таких проявів зміни клімату, як повені, посухи, руйнування берегів і тривалі періоди з аномальною спекою, може призвести до соціальної та економічної нестабільності [5]. Тому існує нагальна потреба у належному реагуванні (в т.ч й правовому) та підвищенні адаптації до кліматичних змін у всіх галузях національної економіки України, зокрема й в сільському господарстві.

Кліматична політика як на міжнародному рівні, так і на національному розвивається за двома основними напрямками: а) боротьба зі зміною клімату, запобігання цій зміні (напр., регулювання діяльності, що впливає на погоду і клімат; зниження викидів парникових газів; декарбонізація енергетики); б) адаптація до можливих наслідків зміни клімату (приспособлення всіх екологічних, сільськогосподарських, економічних та інших систем до фактичного або очікуваного впливу кліматичних змін та їх наслідків, що дозволяє знизити рівень їх шкідливості на ці системи та життя й здоров'я людей).

У 2018 році на виконання міжнародних зобов'язань України згідно з положеннями Паризької угоди 2015 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050 року, яка передбачає скорочення викидів парникових газів, відмову від викопного палива і початок інвестування у відновлювальні джерела енергії та має стати основою для вирішення усього комплексу сучасних економічних, енергетичних, екологічних (в т.ч. клі-

матичних) та технологічних проблем країни і визначити шляхи для переходу на якісно новий рівень розвитку національної економіки [8]. В цьому документі зазначається, що сільське господарство є одним з потужних джерел викидів парникових газів від ґрунтів, ведення землеробства та тваринництва. Основними парниковими газами, що продукуються у цій сфері, є метан і оксид азоту, джерелами яких є кишкова ферментація у жуйних тварин, прибирання, зберігання і використання гною; використання азотовмісних добрив при обробці сільськогосподарських земель. У цьому зв'язку Стратегією передбачена низка заходів досягнення низьковуглецевого розвитку в агросфері, зокрема: а) вдосконалення складових процесу поводження з побічними продуктами тваринного походження (розроблення національно прийнятих рекомендацій щодо вдосконалення практики годівлі тварин; стимулювання впровадження на сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності удосконалених технологій прибирання, зберігання та використання гною); б) оптимізація систем удобрення сільськогосподарських культур (підвищення ефективності використання добрив, шляхом впровадження науково обґрунтованих технологій, а також раціональне водокористування на сільськогосподарських землях з метою запобігання вимивання азоту з поверхні з подальшими викидами N_2O в атмосферу).

Втім, слід визнати, що «кліматичні» вимоги не завжди знаходять своє відображення у відповідних правових нормах, які регулюють аграрне виробництво. В цьому сенсі останні часто мають лише узагальнене формулювання. Так, наприклад, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806, серед проблем розвитку цієї сфери виділяє відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекологічних вимог, але чітко не визначає шляхи подолання цієї проблеми [6]. Водночас серед стратегічних цілей розвитку аграрного сектору передбачено раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище. Тільки в загальному вигляді екологічні вимоги можна знайти у принципах розвитку аграрного сектору у сфері організації аграрного виробництва (збалансованість

його розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями; стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до раціонального аграрного природокористування), а також серед пріоритетних напрямів досягнення відповідних стратегічних цілей (стимулювання до раціонального і ефективного використання зазначених земель та підвищення рівня екологізації сільськогосподарського землекористування).

Як зазначалось, серед основних напрямків реагування на зміни клімату в сільському господарстві особливе значення має адаптація до них. На думку Т.О. Коваленко, яка базується на рекомендаціях ФАО (Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН) та напрацюваннях вчених, можна виділити три групи заходів з адаптації агросфери України до змін клімату, а саме: 1) загальні заходи адаптації сільського господарства до змін клімату (зокрема, розробка і реалізація національних програм спостережень і вивчення кліматичних змін; боротьба з деградацією земель і опустелюванням, підвищення лісистості, відновлення та стале використання торфовищ, збільшення територій та об'єктів природно-заповідного фонду); 2) спеціальні заходи з адаптації рослинництва до змін клімату; 3) спеціальні заходи адаптації тваринництва до змін клімату [2, с. 36].

Зазначимо, що важливою подією для розвитку політики України щодо адаптації до змін клімату стало прийняття розпоряджень Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 року № 932-р. та від 6 грудня 2017 року № 878-р, якими було затверджено відповідно Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. [5] та План заходів щодо виконання цієї Концепції [3]. Цими актами затверджені вихідні напрями державної політики, етапи та конкретні заходи в боротьбі проти зміни клімату та адаптації до економічних, соціальних та екологічних наслідків цього явища, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних зі зміною клімату. При чому План заходів передбачав виконання 16 заходів з адаптації до зміни клімату, зокрема, розроблення рекомендацій з адаптації сільського господарства до зміни клімату на період до 2030 року.

На виконання зазначених розпоряджень Мінагрополітики спільно з ФАО у 2019 році підготували проект Стратегії адапта-

ції до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 року [7]. Серед основних стратегічних цілей у цих галузях він, зокрема, передбачає: 1) посилення інституційної спроможності та зміцнення законодавчого та нормативно-правового забезпечення адаптації до зміни клімату для сільського, лісового та рибного господарства; 2) запобігання зміні клімату через скорочення викидів та збільшення поглинання парникових газів; 3) посилення наукового забезпечення у сфері адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств; 4) підвищення обізнаності, рівня освіти, підготовка кадрів та посилення наукового забезпечення у сфері адаптації до зміни клімату; 5) розробку і реалізацію заходів з адаптації до зміни клімату на рівні об'єднаних територіальних громад і для домогосподарств у сільській місцевості. Основні цілі Стратегії мають бути досягнуті шляхом стимулювання сільськогосподарських виробників до реалізації системи заходів щодо адаптації до зміни клімату у галузі рослинництва, тваринництва, лісового та рибного господарства.

Підтвердженням активного запровадження правового регулювання адаптації до зміни клімату в Україні, узгодженого з міжнародними зобов'язаннями в цій сфері, є Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України», який був прийнятий під впливом загрози безпеці України в сучасних умовах з урахуванням пандемії в усьому світі [4], де зазначалось, що однією з основних засад, на яких має ґрунтуватися національна безпека нашої країни, є стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей. Ця Стратегія є основою для розроблення певних документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації. Серед них – Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, яку має прийняти у шестимісячний строк Кабінет Міністрів України.

Є надія, що прийняття цього та інших документів об'єднає вектори державної екологічної та аграрної політики і дозволить удосконалити правове регулювання у сфері адаптації агросфери до

зміни клімату і посилити інституційну спроможність для її реалізації, а також забезпечити дотримання взятих Україною міжнародних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Адаптація до змін клімату в Україні: проблеми і перспективи. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/2223/>.

2. Коваленко Т.О. Адаптація сільського господарства України до зміни клімату: правові питання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 р.) / Відп. ред. Н.Р.Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 241 с.

3. Про затвердження Плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 878-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 10.11.2020).

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 10.11.2020).

5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 р. № 932-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249573705> (дата звернення 10.11.2020).

6. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text> (дата звернення 10.11.2020).

7. Стратегія адаптації до зміни клімату сільського, лісового та рибного господарств України до 2030 року. URL: https://www.uahhg.org.ua/wp-content/uploads/2019_29.05.19.pdf. (дата звернення 10.11.2020)

8. Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050 р. (Проект). URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення 10.11.2020).

9. Шлапак М. Політики з адаптації сільського господарства до зміни клімату: міжнародний досвід і можливості для України. Київ, 2019. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Zmina_klimaty/2020/APD%20%202019%20%20Adaptation%20Policies%20in%20Agriculture_UA.pdf.

Бринцев В. Д.,

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Офіційною датою початку формування нової системи земельного права вважається 15 березня 1991 року. Дата з якої усі землі в Україні були проголошені об'єктом земельної реформи. У преамбулі відповідної Постанови Верховної Ради Української РСР було задекларовано, що земельна реформа є складовою частиною економічної реформи здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. При цьому у якості суб'єктів власності на перерозподілені землі у перший момент були визначені лише підприємства, установи, організації. І лише пунктами 5-6 цієї постанови в редакції Закону № 3180-12 від 5 травня 1993 року коло суб'єктів було розширено за рахунок права власності на землю громадян [1].

З метою реалізації положень цього нормативно-правового акту у період першої половини 1990-х років була видана низка Указів Президента України. Зокрема № 666/94 від 10 листопада 1994 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»; № 720/95 від 8 серпня